
Próféták Mezopotámiában

Prophest in Mesopotamia

Péntek Dániel Gábor¹

Beérkezett/Received: 2025.08.25.

Lektorálva/Reviewed: 2025.09.10 / 2025.09.14.

Elfogadva/Accepted: 2025.09.23.

DOI: 10.36007/teofor2025.2.029-046

Abstract: Prophets in Mesopotamia

The aim of this paper is to introduce sources related to prophetic activity in Mesopotamia. Prophecy was known outside Israel in the ancient Mediterranean, too, but it did not gain similar significance in other civilizations in the ancient Near East. The phenomenon of prophecy did not appear at all in Egypt, or at most only very rarely. The prophetic sources written in Akkadian from Mesopotamia and northern Syria date primarily from the reigns of four rulers from two periods that were distant from each other in space and time. The earlier of these two periods was the reign of Yasmah-Addu (c. 1782–1776 BC) and Zimri-Lim (c. 1775–1761 BC) in the city-state of Mari, which immediately followed the destruction of the city by the Babylonian king Hammurapi. The other group of sources dates from the reign of two kings of the Neo-Assyrian Empire, Assur-ah-iddina (681–669 BC) and Assur-ban-apli (668–627 BC). Given the long-time span, we could conclude that prophetism may have been more widespread, but we have no evidence which support this. These two periods are relatively short, and

¹ PÉNTEK Dániel Gábor, PhD., református teológus-lelkész, hebraista, egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Kar, Bibliai Teológia és Vallástörténeti Tanszék. pentek.daniel@kre.hu

the sources also indicate that other forms of divination played a much more significant role in Mesopotamian society than prophetism. In the Mari texts, there are relatively few references to prophecy compared to the size of the corpus, but based on the relative geographical proximity and parallel religious phenomena, we can legitimately compare them to the image of prophecy in the Old Testament. The significance of the Neo-Assyrian sources for Old Testament studies lies in the fact that they were written at about the same time in the powerful empire of the period, of which Judah was a vassal, when several important Judaeen prophets were active. The latter corpus can also be compared to the corpus of Old Testament prophetic texts in terms of the editorial techniques used, since a large part of the texts of both source groups are found in collections of prophetic oracles. Beyond this, the Mesopotamian sources can also serve as an important contribution to the understanding of the societal role of the Israelite and Judean prophets.

Keywords: Ancient Near Eastern prophecy, Mari, Neo-Assyrian Empire, prophetesses, Mesopotamia

Bevezetés

A prófétizmus jelensége Izraelen kívül is ismert az ókori Mediterráneumban. Ezt az állítást azonban rögtön pontosítanunk is kell, ugyanis prófétaságként meghatározható jelenséggel kapcsolatos dokumentumok e kultúrkörön belül kizárólag bizonyos térben és időben jól körülhatárolható kontextusokból ismertek. A jelenség Egyiptomban egyáltalán nem, vagy legfeljebb nagyon ritkán dokumentált. A jelen írásban tárgyalt, akkád nyelvű, mezopotámiai, illetve észak-szíriai eredetű prófétizmussal kapcsolatos források pedig elsősorban 4 uralkodó idejéből, két egymástól térben és időben távoli korból származnak. A két időszak közül a korábbi az észak-szíriai Mári városában az óbabiloni korban uralkodó Yasmah-Addu (kb. Kr.e. 1782–1776) és Zimri-Lim (kb. Kr.e. 1775–1761) kora, amely közvetlenül megelőzte a város Hammurapi babilóni király általi elpusztítását. Megjegyzendő, hogy az óbabiloni korból fennmaradt néhány további forrás, melyek címzettje Mári említett uralkodóinak kortár-

sa, II. Ibalpiel, Esnunna királya (kb. Kr.e 1779–1765).² A másik forráscsoport Újasszír Birodalom két királya, Assur-ah-iddina (Kr.e. 681–669) és Assur-ban-apli (Kr.e. 668–627) időszakára datálható.³ Jelen írásomban elsősorban a két említett nagyobb prófétai orákulumokat tartalmazó szövegcorpuszhoz szeretnék bevezetést nyújtani.

A fentebb elmondottak azt jelentik, hogy az akkád nyelvű dokumentumok két államhoz köthetőek, és egy-egy mintegy 20, illetve 55 évnyi időszakban keletkeztek. Természetesen az alapján, hogy az egyik forráscsoport 1000 évvel későbbi, akár arra is következtethetünk, hogy a prófétaág ennél elterjedtebb lehetett Mezopotámiában. Erre azonban egyrészt nincs bizonyítékunk, másrészt pedig a forrásainkból egyértelműen kitűnik, hogy ebben a kultúrkörben más divinációs eljárások sokkal népszerűbbek voltak a prófétai tevékenységnél. Ezek közé tartozik a belső szervekből (*haruspicium*), valamint az olaj vízen való úszásából, a tömjénfüstből vagy a madarak röptéből (*augurium*), illetve a csillagok állásából (asztrológia) és a különböző természeti jelenségekből való jóslás.

Következő lépésként tisztáznunk kell, hogy milyen jelenségek alapján nevezhetők prófétai tevékenységnek a mezopotámiai forrásokban megjelenő gyakorlatok, és miért hasonlíthatóak össze a Héber Biblia prófétai könyveivel, illetve prófétai tevékenységgel kapcsolatos beszámolóival, elbeszéléseivel.⁴ Vallástörténeti nézőpontból a prófétizmus egyfajta divinációs (jóslási) eljárásnak tekinthető, illetve egy istenségtől származó üzenet emberi továbbadását jelenti.⁵

Martti Nissinen követve megállapíthatjuk, hogy az alábbi négy elemmel minden esetben találkozhatunk, amikor prófétai tevékenységgel szembesülünk:

² M. Nissinen: *Prophets and Prophecy in the Ancient Near East*. 2003., 93–95. p.

³ Uo., 7. p.

⁴ Az összehasonlítás lehetőségeivel kapcsolatban lásd korábbi tanulmányomat: Péntek D.: *Prófétizmus, kultusz és uralkodói udvar Izraelben és Máriban* Összehasonlító elemzés Ámós és Amacjá párbeszéde (Ám 7,10–17) és a prófétaágra utaló Mári szövegek alapján. 2015., 35–53.

⁵ Vö.: „Prophecy [...] is human transmission of allegedly divine messages.” M. Nissinen: *Prophets and Prophecy in the Ancient Near East*. 2003., 1. p.

- a) az istenség, mint az üzenet küldője;
- b) az üzenet maga;
- c) az üzenetet közvetítő személy;
- d) az üzenet fogadó egyén vagy közösség.⁶

Nissinen szerint a prófétizmus nem-induktív, másképpen fogalmazva intuitív vagy inspirált divinációs eljárás, mivel a próféták a *haruspex*ekkel (az állatok belső szervéből jósló szakemberek) vagy az *augurok*kal (madárjósok) ellentétben nem használnak az isteni akarat megismerését, illetve kihirdetése során megfigyeléseken és azok értelmezésén alapuló kódrendszert, hanem közvetlen isteni kijelentésben részesülnek, majd pedig ezt az üzenetet közvetítik a címzettek felé.⁷ Megjegyzendő, hogy Nissinen szerint az induktív és intuitív divinációs formák közötti határ nem mindig egyértelmű a különböző ókori kultúrákban.⁸

Ettől eltérő meghatározást, illetve csoportosítást javasol Jonathan Stökl, aki szerint a próféták a jósok (*diviner*) kategóriájába tartoznak. Stökl szerint a jósokat a technikai jós, illetve az intuitív jós kategóriájára oszthatjuk, az előbbibe tartoznak az álomfejtők, valamint az *augurok* és a *haruspex*ek, az utóbbiba pedig az álomlátók, illetve a próféták.⁹ Azt figyelembe véve, hogy az az álomfejtés bibliai példáiból (József: Gen 40–41; Dániel: Dán 2, 3,31–4,34, 7–8, 10–12) is látszik, hogy az álomfejtés esetében az álomfejtők feladata az álomban megjelenő kódok feltárása, Stökl csoportosítása látszik pontosabbnak.

A prófétizmus az ókori Közel-Keleten jellemzően kötődik a különböző istenségek szentélyeihez.¹⁰ A próféta gyakran a szentélyben kapja az orákulumot, amit a később közvetít a címzett vagy címzet-

⁶ Uo., 1. p.

⁷ Vö. M. Nissinen: *Ancient Prophecy. Near Eastern, Biblical and Greek Perspectives*. 2017., 10–19. p.

⁸ Uo., 19. p.

⁹ J. Stökl: *Prophecy in the Ancient Near East A Philological and Sociological Comparison*. 2012., 38–63, 97–100. p.

¹⁰ M. Nissinen: *Ancient Prophecy. Near Eastern, Biblical and Greek Perspectives*. 2017., 201–256. p.; Péntek D.: Prófétizmus, kultusz és uralkodói udvar Izraelben és Máriban – Összehasonlító elemzés Ámós és Amacjá párbeszéde (Ám 7,10–17) és a prófétautaló Mári szövegei alapján. 2015., 44–45. p.

tek számára.¹¹ A proféták a szentélyben szolgálatot teljesítő kultuszi személyzethez tartoztak igaz, az nem teljesen egyértelmű, hogy pontosan milyen minőségben. A kultuszi személyzet egyes tagjai Máriban továbbá ellenőrzést is gyakorolnak a profétai üzenet felett, feladatuk, hogy bizonyítékot szerezzenek arról, hogy a proféták által közvetített szavak valóban az istenségtől származnak-e. Mezopotámiában a proféták elsődleges feladata az volt, hogy a király számára közvetítse az istenségek üzenetét, amelynek tartalma elsősorban üdvhirdetés, illetve az uralkodónak szóló intés lehetett.

Bevezetésünk végén néhány szót kell ejtenünk a profétaságra vonatkozó források természetéről is. Egyrészt figyelemmel kell lennünk arra a tényre, hogy egy alapvetően orális műfajt kizárólag írott források alapján ismerünk, azaz tulajdonképpen másodlagos forrásokra vagyunk utalva. Az újasszír korban gyűjteményeket állítottak össze próféciákból, Máriban pedig elsősorban levelekben jelennek meg utalások próféciákra, illetve sok esetben teljes órákulumok szövegei. Levélben fennmaradt prófécia az Amarna-levelek között is ismert.¹²

Próféták Máriban

Az 1933-ban felfedezett Mári (Tell-Hariri) városának archívumában feltárt 8000 levél közül mintegy 50 tartalmaz profétai órákulumokat, és a további 12000 ismert adminisztratív szövegből 12 utal profétai aktivitásra.¹³ E források egy része először az Archives Royales de Mari (ARM) sorozat különböző köteteiben jelent meg, később pedig ezek, illetve a korábban publikálatlan források többsége megjelent az ARM 26. kötetében.¹⁴ E források hamar felkeltették az Őszövetség

¹¹ A problémát részletesen tárgyalja: M. Nissinen: *Ancient Prophecy. Near Eastern, Biblical and Greek Perspectives*. 2017., 204–207. Vö.: Fleming: *Prophets and Temple Personnel in the Mari Archives*. 2004., 44–64. p.

¹² EA 23. E forrás az újasszír kori emlékekhez hasonlóan Istár kultuszával van összefüggésben. Parpola e forrás alapján úgy véli, hogy kontinuitás lehetett a Kr.e. 13. és 7. század között az Istárhoz kötődő profétaságban, noha forrásunk a köztes időszakból nem maradt fenn. S. Parpola: *Assyrian Prophecies*. 1997., XLVIII. p.

¹³ J.-M. Durand: *Les prophéties des textes de Mari*. 1997., 115–116. p.

¹⁴ J.-M. Durand: *Archives épistolaires de Mari, I/1*, Archives Royales de Mari, XXVI. 1988.

kutatóinak érdeklődését, és hamar megjelentek olyan monográfiák és tanulmányok, amely a mári és az izraeli próféta-ság különböző aspektusait vetették össze.¹⁵ A szövegek ma könnyen elérhetőek, mivel 2003-ban Nissinen szerkesztésében megjelentek egy, az ókori közel-keleti próféta-ságra utaló forrásokat tartalmazó gyűjteményes kötetben is.¹⁶

Formai szempontból a Máriaiban talált próféta-i orákulumok vagy az istenség által közvetlenül elmondott üzenetek, vagy pedig álmok voltak. Az álomlátás egyik gyakori formája az úgynevezett inkubációs álom, amikor a próféta egy szentélyben lát álmot, és az istenség azon belül mondja el az üzenetet (pl. ARM 26 233, ARM 26 237).

A Mári levelekben az egyik gyakran használt, próféta-ra utaló megnevezés az *apālu* (elsődleges jelentése: 'válaszolni') igéből származó hímnemű *apīlum*, illetve nőnemű *apiltum* kifejezés. Az etimológia alapján gondolhatnánk arra, hogy e megnevezés mögött az áll, hogy az *apīlumok/apiltumok* kérdésekre adnak válaszokat,¹⁷ azonban valójában egyetlen esetben sem látjuk őket ilyen szerepben a forrásokban.¹⁸ Számomra a szó más magyarázatai sem látszanak meggyőzőnek, úgymint 'értelmező',¹⁹ illetve 'szóvivő' (*spokesperson*)²⁰. Az előbbivel kapcsolatban azt látom problémának, hogy alapvetően nem

¹⁵ F. Ellermeier: *Prophetie in Mari und Israel*. 1968.; E. Noort: *Untersuchungen zum Gottesbescheid in Mari. Die „Mariprophetie“ in der alttestamentlichen Forschung*. 1977.; A. Schmitt: *Prophetischer Gottesbescheid in Mari und Israel. Eine Strukturuntersuchung*. 1982.; Malamet: *A Forerunner of Biblical Prophecy*. 1987.; 33–52. p.

¹⁶ M. Nissinen: *Prophets and Prophecy in the Ancient Near East*. 2003., 13–91. p.

¹⁷ Így pl. H. Ringgren: *Prophecy in the Ancient Near East*. 1982., 2. p. Durand szintén úgy értelmezte, hogy az *apīlumok/apiltumok* által közölt orákulumok kérdésre adott válaszokként értelmezhetőek, szemben a *muhhūm/muhhutum* névvel illetett próféta-ákhoz köthetőkkel, amelyek spontánaknak tekinthetőek: J.-M. Durand: *Les prophéties des textes de Mari*. 1997., 115–134. p.

¹⁸ J. Stökl: *Prophecy in the Ancient Near East. A Philological and Sociological Comparison*. 2012., 38. p.

¹⁹ K. van der Toorn.: *Old Babylonian Prophecy between the Oral and the Written*. 1998., 60.

²⁰ J. Stökl: *Prophecy in the Ancient Near East. A Philological and Sociological Comparison*. 2012., 38–39. p.

értelmezői szerepben, hanem az isteni üzenetek továbbadójaként találkozzunk velük, az utóbbi kifejezés esetében pedig az jelenti a problémát, hogy az magát a megnevezést is a személyek istenséggel való viszonyából kívánja levezetni, ami egyáltalán nem látszik bizonyosnak. Véleményem szerint az etimológia útján, illetve a szó jelentésének meghatározásával nem jutunk közelebb az *apilumok/apiltumok* szerepének megértéséhez, egyszerűbbnek látom, ha egyszerűen prófétaként hivatkozunk rájuk.

A korpusz leggyakrabban használt kifejezése prófétai szerepben megjelenő személyekre a hímnemű *muḫḫūm* és a nőnemű *muḫḫutum* szó. Ez a kifejezés etimológiailag a *maḫū* gyökből származik, amelynek elsődleges jelentése 'eksztázisban lenni', 'örültnek lenni'. Ez a szóhasználat arra utalhat, hogy *muḫḫum* típusba tartozó próféta, az istenektől származó üzenet közvetítése során extatikus állapotban volt. E prófétáknak a kultuszban is jelentős szerepe volt: több rituáléban is extázisban végzett tevékenység közben tűnnek fel.²¹

Újabban Stökl úgy értelmezte a különböző prófétai személyek közötti különbséget, hogy úgy vélte, hogy kizárólag az *apilum* volt hivatásos próféta, a *muḫḫum*, illetve a további fogalmak viszont nem hivatásos prófétákra utalnak, hanem olyan, általában eksztatikus tevékenységet végző kultuszi funkcionáriusokra, akik egyéb kultuszi tevékenységük mellett időnként isteni üzenet átadójaként is megjelenhetnek.²²

A Mári archívumban ritkábban előfordul néhány további, prófétai aktivitásra vonatkozó kifejezés is. Egy forrás (ARM 26 216) egy valószínűleg prófétai cselekvést végző személyt *nabû*-nak nevez. Nem eldöntött az a kérdés, hogy van-e etimológiai kapcsolat e szó és

²¹ M. Nissinen: *Prophecy and Prophecy in the Ancient Near East*. 2003., 7. p.

²² J. Stökl: *Prophecy in the Ancient Near East A Philological and Sociological Comparison*. 2012., 38–63, 97–100. p. Vö.: J.-M. Durand: *Archives épistolaires de Mari, I/1*, Archives Royales de Mari, XXVI. 1988., 386–390. p.

a héber *nābî* kifejezés között.²³ Meglátásom szerint az etimológiai kapcsolat nem bizonyítható, és amennyiben fenn is állna, a jelenleg ismert szűkös óbabiloni forrásanyag akkor sem engedi meg, hogy merészebb következtetéseket vonjunk le belőle; az egyik oldalon az Ószövetség legjellemzőbb prófétára utaló megnevezése, a másik oldalon pedig egy ezer évvel korábbi korpuszban egyetlen alkalommal előforduló – igaz hasonló – kifejezés áll. Megjegyzendő ezen túl, hogy Stökl filológiai alapon amellet érvel, hogy a Máriban megjelenő *nabû* valójában nem is prófétai jellegű divinációs tevékenységet végez.²⁴

Ezen kívül egy Dagan gabonaisten kultuszában résztvevő kultuszi alkalmazottra utal a korpuszban a két alkalommal előforduló (ARM 26 197, ARM 26 199) *qammatum* kifejezés, amelynek értelmezése nem egyértelmű, talán az így megnevezett próféta szokatlan használatával lehet kapcsolatban.²⁵ Két szövegben pedig egy-egy *asinnu* is prófétai szerepben jelenik meg, akik Ištar istennő kultuszi személyzetéhez tartozó eunuchok.²⁶ Az *asinnuk* jelenléte jól dokumentált az ékírásos forrásokban, azonban prófétai szerepben csak Máriban jelennek meg,²⁷ így ez a funkciójuk minden bizonnyal másodlagosnak tekinthető. Egyes esetekben az orákulumok közvetítőinek megnevezése, illetve társadalmi státusza nem derül ki a forrásokból.

A különböző típusú próféták más istenek mellett Adad/Addu, Dagan, Nergal istenek, illetve Annunitum, Ištar, Ninhursagga istennők

²³ Fleming szerint igen, Huehnegard viszont nem fogadja el ezt. D. E. Fleming: *The Etymological Origins of the Hebrew nābî: The One Who Invokes God*. 1993.; 217–224. p.; J. Huehnegard: *On the etymology and Meaning of Hebrew nābî*. 1999., 88–93. p.

²⁴ J. Stökl: *Prophecy in the Ancient Near East A Philological and Sociological Comparison*. 2012., 63–64. p.

²⁵ J.-M. Durand: *Archives épistolaires de Mari, I/1*, Archives Royales de Mari, XXVI. 1988., 396. p., H. B. Huffmon: *A Company of Prophets: Mari, Assyria, Israel*. 2000., 49. p., J. Stökl: *Prophecy in the Ancient Near East. A Philological and Sociological Comparison*. 2012., 38–63, 62. p.

²⁶ M. Nissinen: *Prophets and Prophecy in the Ancient Near East*. 2003., 7. p.

²⁷ J. Stökl: *Prophecy in the Ancient Near East. A Philological and Sociological Comparison*. 2012., 38–63, 97–60. p.

üzeneteinek közvetítőiként jellennek meg Máriban.²⁸ Az, hogy a prófétai tevékenységet viselő istenségek ennyi különböző istenség küldöttjeiként jelennek meg, alapvető különbséget jelent mind az újaszír forrásokhoz képest, ahol a próféták az Arbélai Istárhoz kötődnek, mind pedig az Ószövetséghez képest, ahol JHWH-hoz. A prófétákat küldő istenségek ezen túl a panteon legjelentősebb alakjainak tekinthetők, így a királyi archívumban talált próféciák a birodalom legjelentősebb szentélyeiből származtak.²⁹

Ez utóbbi adatból talán arra is következtethetnénk, hogy Máriban relatíve magas társadalmi státusza lehetett a prófétáknak, azonban ennek több tény is ellentmond a királyi archívum leveleiben. Egyrészt Máriban a próféta üzenetét levélben küldik a király elé, abból a célból, hogy az uralkodó tudtára adják az elhangzott orákulum tartalmát. Ez azt is jelenti, hogy az általában a szentélyekben elhangzó, próféták által kimondott isteni üzenetek közvetítők révén jutottak el a királyi udvarba. Ebből arra következtethetünk, hogy a prófétáknak sokkal kevésbé volt közvetlen a kapcsolatuk az uralkodókkal, mint a más jóslási eljárásokban jártas szakembereknek, így például a májjósláshoz (*bārūtu*) képest a prófétizmus társadalmi szerepe alacsonyabb lehetett.³⁰

Másrészt, a forrásokból kitűnik az is, hogy a prófétai üzenetet mindig előzetes vizsgálatot követően küldték el az uralkodói udvarba. Ennek következtében levelekből gyakran értesülhetünk arról is, hogy a próféták önként vagy kérésre, az orákulum kihirdetését követően levágnak a hajukból egy fürtöt (*šartum*), továbbá egy ruhabojtot (*sissiktum*).³¹ A *šartum* és *sissiktum* szerepe az, hogy hitelesítse a prófétai üzenetet.³² Ezt az eljárást a próféták valamennyi ismert típusával

²⁸ Vö. H. B. Huffmon: *A Company of Prophets: Mari, Assyria, Israel*. 2000., 49. p.

²⁹ J. Stökl: *Prophecy in the Ancient Near East. A Philological and Sociological Comparison*. 2012., 87. p.

³⁰ M. Nissinen: *Prophets and Prophecy in the Ancient Near East*. 2003., 7. p.

³¹ M. J. Lynch: *The Prophet's šartum u sissiktum 'Hair and Hem' and the Mantic Context of Prophetic Oracles at Mari*. 2013., 11–29. p.

³² Vö.: L. L. Grabbe: *Ancient Near Eastern Prophecy from an Anthropological Perspective*. 2000., 13–32.

elvégzik. Esetenként más jóslási eljárások alkalmazására is sor kerülhet, ezek célja szintén a prófétai üzenet ellenőrzése.³³

Ahogy láthattuk a Máriban elhangzott prófétai orákulumok levél formájában maradtak ránk, ebből adódóan a prófétai gyűjtemény újasszír korpuszból, illetve az Ószövetségből egyaránt ismert műfaja Máriban gyakorlatilag ismeretlen.

Próféták az újasszír korban

Mári archívumának prófétákkal kapcsolatos szövegei mellett az újasszír korból maradt ránk még nagyobb forrásanyag. A három viszonylag épen fennmaradt agyagtábla közül az egyik gyűjteményt George Smith publikálta 1875-ben.³⁴ Ugyan 1888-ban Alphonse Delattre felhívta a figyelmet arra, hogy ezek a szövegek közeli párhuzamokat mutatnak az Ószövetség prófétai szakaszaival,³⁵ a 20. század elején a korpusz szinte teljesen feledésbe merült, és az egyébként később megtalált Mári archívumának szövegeivel ellentétben a 20. század végéig nem igazán keltette fel a bibliakutatók érdeklődését. A helyzet érdemi változását mutatják a 20. század utolsó évtizedeiben Weippert publikációi³⁶, Nissinen tanulmánya, amelyben a korpusz bibliatudománnyal kapcsolatos relevanciáját tárgyalja,³⁷ illetve főként a teljes korpusz Parpola által elkészített új szövegkiadásának megjelenése.³⁸ A szövegek hozzáférhetőek az ókori közel-keleti próféta-ság forrásait tartalmazó gyűjteményes kötetben is.³⁹

Az újasszír források között fennmaradtak prófétai tevékenységre utaló lexikális listák, ómengyűjtemények, egyes rituálék és királyfel-

³³ H. B. Huffmon: *A Company of Prophets: Mari, Assyria, Israel*. 2000., 49. p.

³⁴ G. Smith: *Adresses of Encouragement to Esarhaddon*. 1875.

³⁵ A. Delattre: *The Oracles Given in Favour of Esarhaddon.*, 25–31.

³⁶ Ezek közül a legkorábbi: M. Weippert: *Assyrische Prophetien der Zeit Asarhaddons und Assurbanipals*. 1981., 71–115. p.

³⁷ M. Nissinen: *Die Relevanz der neuassyrische Prophetie für die alttestamentliche Forschung*. 1993., 217–258.

³⁸ S. Parpola: *Assyrian Prophecies*. 1997.

³⁹ M. Nissinen: *Prophets and Prophecy in the Ancient Near East*. 2003., 97–132. p.

iratok is.⁴⁰ A legnagyobb érdeklődésre számot tartó forrásaink azonban azok az agyagtáblák, amelyeken prófétai orákulumok olvashatóak. E tábláknak két típusa van. 7 kisebb tábla tartalmaz prófétai szövegeket, ezek horizontális egy kolumnás táblákon találhatóak (*u'iltu*). Négy nagyobb, többkolumnás vertikális táblán (*tuppu*) próféciagyűjtemények maradtak fenn, ezek közül az egyik nagyon töredékes, amelyen csak egy szöveg részletei olvashatóak. Az utóbbi táblatípuson több orákulum szerepel, ezek tehát gyűjteményeknek tekinthető. A két fenti forráscsoport tábláin összesen 28 orákulumot olvashatunk.

Érdekes kérdés, hogy Asszíriában milyen szervezőelvek mentén szerkesztették meg a prófétai orákulumot tartalmazó gyűjteményeket. Az bizonyos, hogy az a típusú prófétai gyűjtemény, amely Izraelben a kanonizált prófétai szövegek alapján általánossá vált, nevezetesen, hogy szerzők, pontosabban próféták nevei alá rendezik az anyagot) nem ismert Asszíriában. Éppen ellenkezőleg: mindhárom olyan ismert újasszír táblán, amelyeken prófécia-gyűjtemények olvashatóak, különböző prófétáknak az orákulumai szerepelnek összeszerkesztve. Az újasszír kori próféciák olyan gyűjteményekbe voltak rendezve, amelyeknek nem a próféta neve adta a rendező elvét, hanem úgy tűnik, hogy a hasonló történelmi kontextus alapján szerkesztették össze ezeket az orákulum-gyűjteményeket.

A gyűjteményes táblák esetében fontos megjegyeznünk, hogy már önmagában a gyűjtemények léte arra utal, hogy az egykori próféciákat a gyűjteménybe rendezéssel egyidejűleg új célokra használták fel. Másfelől pedig ezek a gyűjtemények a korábbi orákulumok másodlagos kontextusát jelentik, és feltehetően nem csak az orákulum szóbeli közvetítésénél, hanem az első írásba foglalásánál is később születettek meg. A hagyományozás, illetve a szerkesztés folyamata talán hasonló lehetett, mint Izraelben, csupán sokkal rövidebb ideig tartott, nem évszázadokig, hanem mindösszesen néhány évtizedig. Ez-

⁴⁰ A prófétizmusra utaló, de nem prófétai orákulumokat tartalmazó újasszír forrásokat Martti Nissinen gyűjtötte össze: M. Nissinen: *References to Prophecy in Neo Assyrian Sources*. 1998.

zel együtt is azt mondhatjuk, hogy a legtöbb újasszír kori prófétai orákulumot szerkesztett gyűjteményekből ismerjük.

Az újasszír források a prófétákra elsődlegesen a *raggintu* szót használják. A szónak ez a leggyakrabban használt formája nőnemű, azonban előfordul néhány alkalommal a hímnemű *raggimu* szó is.⁴¹ Ez azt is megmutatja, hogy az Ószövetséggel, illetve a Mári szövegekkel ellentétben a Kr.e. 7. századi asszír forrásokban, túlsúlyban vannak a prófétanők.

A *raggintu*/ *raggimu* megnevezés a *ragāmu* igéből származnak, amelynek jelentése 'kiáltani', azonban az újasszír kori szövegekben gyakran válik egyszerűen a prófétai tevékenység megnevezésévé. Az etimológia alapján csábító lenne arra következtetni, hogy a prófétaság az újasszír korban is nyilvános tevékenység lehetett, azonban Stökl figyelmeztet arra, hogy a források ezzel kapcsolatban nem nyújtanak elegendő információt, így pusztán a Máriból, illetve az Ószövetségből ismert párhuzamok alapján feltételezhetjük ezt.⁴²

Az újasszír forrásokban megjelenik az eksztatikus szakemberekre vonatkozó *maḥḥû* /*maḥḥutu* kifejezés is, azonban ez a megnevezés sokkal ritkább, mint az óbabiloni korból származó forrásokban. A *raggimu* / *raggintu* Parpola szerint azonos a Mári levelekben szereplő *muḥḥûm*, illetve az újasszír szövegekben szintén említett *maḥḥû* névvel illetett prófétákkal.⁴³ Stökl szerint a *raggimuk* voltak a professzionális próféták az újasszír korban.⁴⁴

Az újasszír próféták az istenségek közül az Arbelai Istárhoz kötődtek, az óáltala küldött üzeneteket (orákulumokat) adták tovább. Az újasszír forrásokban megjelenő tizenhárom próféta közül nyolc Arbela városához, Istár egyik legfontosabb kultuszközpontjához kötődik, két további próféta Assur, egy Kalhu, egy talán Ninive⁴⁵ (az

⁴¹ J. Stökl: *Prophecy in the Ancient Near East. A Philological and Sociological Comparison*. 2012., 111–116. p.

⁴² Uo., 112.

⁴³ S. Parpola: *Assyrian Prophecies*. 1997., xlv–lxxix. p.

⁴⁴ J. Stökl: *Prophecy in the Ancient Near East. A Philological and Sociological Comparison*. 2012., 152. p.

⁴⁵ S. Parpola: *Assyrian Prophecies*. 1997., xlviii. p.

alapján következtethet erre Parpola, hogy Mulissu istennő üzenetét közvetíti, akinek a kultushelye Ninivében volt), egy pedig egy Parpola szerint talán az Arbela közeli hegyekben fekvő városból⁴⁶ származik.

Ahogy fentebb megállapítottuk, az újasszír kor prófétái elsősorban Istárhoz (különösen is az Arbelai Istárhoz) kötődnek, azonban ez nem jelenti azt, hogy más istenektől származó orákulumokat nem közvetítenének e próféták. A prófétai szövegekben Istáron kívül a következő istenségek jelennek meg: egyrészt különböző istennők, akik közül többen Istár különböző helyi alakváltozatai, másrészt pedig a panteon legjelentősebb alakjai, úgymint Assur, Bel, Marduk, Nabu, Nergal, Ninurta, Nusku, Szin és Samas istenek. A prófétai szövegeket legutóbb kiadó Parpola egyébként úgy véli, hogy az asszír vallás lényegét tekintve monoteista, és az egyes istenek tulajdonképpen mindannyian ugyanannak az egy istenségnek a perszifikációi,⁴⁷ azonban ezek a javaslatok – amennyire ezt meg tudom ítélni – nem igazán váltak elfogadottá az assziriológiában.⁴⁸

Figyelemreméltó, hogy a Héber Biblia prófétai szövegeivel kortárs újasszír forrásokban sokkal több prófétanő jelenik meg, mint a Héber Bibliában. Az asszír orákulumokban megjelenő tizenhárom próféta közül négy férfi, kilenc pedig nő. (Igaz, ez utóbbiak közül kettő esetében nem teljesen egyértelmű a nemi hovatartozás.)⁴⁹ A héber forrásokban összesen öt nőt neveznek prófétanőnek (*nəbîāh*): Mirjamot (Ex 15,20), Debórát (Bír 4,4), Huldát (2Kir 22,14), a prófétanőt, Ézsaiás feleségét (Ézs 8,3), továbbá Nóadját, Nehémiás ellenfelét (Neh 6,14). A prófétanők gyakori megjelenését Asszíriában részben magyarázhatjuk azzal, hogy az Újasszír Birodalom idején a prófétaág elsősorban Istár istennőhöz, és az istennő lokális alakváltozataihoz kapcsolódó különböző kultuszokhoz kötődött.

⁴⁶ Uo., xlviii. p.

⁴⁷ Uo., xxi–xxvi. p.

⁴⁸ Vö. pl. J. Stökl: *Prophecy in the Ancient Near East. A Philological and Sociological Comparison*. 2012., 147. p.

⁴⁹ S. Parpola: *Assyrian Prophecies*. 1997., xlviii. p.

Az újasszír próféták, ahogyan a bevezetésben említettem két uralkodó, Assur-ah-iddina (bibliai nevén Eszarhaddon, uralkodott Kr.e. 681–669 között) és Assur-ban-apli (uralkodott Kr.e. 668–627 között) uralkodásának idejére tehető. Ugyanakkor a legtöbb szöveg esetében ennél pontosabb datálást is megkísérelhetünk. Az első gyűjtemény orákulumai Assur-ah-iddina hatalomra kerülése előtt, Kr.e. 681-ben hangozhattak el. Assur-ah-iddina elődje, Szin-ahhé-eriba (bibliai nevén Szanhérib, uralkodott Kr.e. 704–681 között) merénylet áldozata lett. Ezek az orákulumok az ő halála utáni zavaros polgárháborús időszakban születhettek, amikor Assur-ah-iddina a fivérei ellen háborúzott. A két Assur-ah-iddina idejéből származó, nem gyűjteményben fennmaradt orákulum közül az egyiknek szintén ez lehet a történelmi kontextusa (State Archives of Assyria [a továbbiakban SAA] 9 5). A második gyűjtemény szövegei a legkésőbbiek, ezek Assur-ah-iddina uralmának a stabilizálódásához és a babilóni kultusz rendezéséhez kapcsolódnak. A harmadik gyűjtemény Assur-ah-iddina trónra lépéséhez kapcsolódik, érdekesség, hogy ezen a táblán az orákulumok mellett rituális utasítások is szerepelnek. Az Assur-ban-aplinak címzett orákulumok közül egy még a trónra lépése előtti időből származik, mivel koronahercegnek nevezi az uralkodót (SAA 9 7), egy az uralkodó egyik Elám ellen vezetett hadjáratához kapcsolódik (valószínűleg Kr.e. 653, SAA 9 8), egy pedig az uralkodónak a fivére Samas-sum-ukin babilóni király ellen vezetett hadjárata idejéről származik (SAA 9 9). Ez utóbbi az egyetlen olyan tábla a korpuszban, amelynek a kolofonjában datálás is szerepel.⁵⁰

Az újasszír kori prófétai szövegek analízise során Parpola nyolc tartalmi elemet különít el azokban.

1. Előfordul a szövegekben az „Istár szava” kifejezés, amely valószínűleg egyfajta bevezető formulának tekinthető. Ez hasonló az ószövetségi *dāḥar YHWH* [„az ÚR szava”] kifejezéshez.

2. A szövegekben szerepel az orákulum címzettjének megnevezése. A címzett általában Asszíria királya, akit nevével vagy címével

⁵⁰ Az egyes orákulumok és gyűjtemények datálásához: Uo., lxviii–lxxi. p.; M. Nissinen: *Prophets and Prophecy in the Ancient Near East*. 2003., 101. p.

szólítanak meg az orákulumok, de van olyan prófécia is, amely az anyakirálynőhöz (SAA 9 5), sőt olyan is, amely Asszíria népéhez szól (SAA 9 3.2)! (Gondoljunk itt párhuzamként arra, hogy az ószövetségi proféták is gyakran Izrael népéhez szóltak.)

3. Az 1. pontban említett bevezető formulánál gyakrabban jelenik meg az, hogy istenség identifikálja magát: pl. „Én vagyok Istár”. Ez hasonló az egyes ószövetségi profétai szövegekben szereplő „Én vagyok az ÚR” kijelentéshez (pl. Ézs 43,11, 45,5).

4. Gyakori tartalmi elem a buzdítás, amely elsősorban a „ne félj” (*lā tapallah*) kijelentés formájában jelenik meg (vö. pl. Ézs 7,4, 41,10.14, 43,5, Jer 30,10, 42,11, Zof 3,16).

5. Az orákulumok gyakran emlékeztetnek az istenség korábbi jó tetteire és támogatására.

6. Az istenség a jelenre, illetve a jövőre vonatkozóan segítséget ígér a megszólítottnak.

7. Egyes profétai szövegek továbbá felszólítják az uralkodót, hogy dicsérje az orákulumot adó istenséget.

8. Néhány szöveg, különböző kultikus követeléseket fogalmaz meg, másképpen fogalmazva az istenség számára nagyobb kultikus tiszteletet követel.⁵¹

E tartalmi elemekből jól látható, hogy az asszír próféciák üdvorákulumoknak tekinthetők, amelyek a megszólított számára isteni segítséget ígérnek. A források alapján úgy tűnik, hogy az Ószövetségben gyakori, a király, illetve Izrael és Júda népe számára ítéletet hirdető, vagy akár erőteljesen megtérést követelő profétai üzenet az Újasszír Birodalomban a Kr.e. 7. században nem volt ismert, vagy legalábbis a királyi udvarban nem hagyományozták azt.

Zárszó

Az Ószövetség / Héber Biblia, jelentős részét teszi ki a profétai igehirdetés, illetve gyakran találkozunk a proféták tetteiről szóló tudósításokkal is. Emiatt érthető, hogy az Ószövetség kutatói nagy érdeklődéssel fordultak azok felé a mezopotámiai források felé, amelyekben

⁵¹ S. Parpola: *Assyrian Prophecies*. 1997., lxxv–lxxvii. p.

hasonló jelenséggel találkozhatunk. E forrásokból kiderül, hogy a prófétizmus ugyan Izraelen kívül is ismert volt az ókori Mediterráneumban, azonban az ottanihoz hasonló jelentőséget az ókori Közel-Kelet más civilizációiban nem nyert. A Mári szövegekben a korpusz méretéhez képest viszonylag kevés utalást találhatunk prófétizmusra, azonban a viszonylagos térbeli közelség és a párhuzamos vallási jelenségek alapján jogosan tekinthetünk azokra az óizraeli próféta-ság párhuzamaként. Az újasszír források jelentőségét pedig az adja, hogy nagyjából abban az időben keletkeztek a korszak legjelentősebb birodalmában, amelynek Júda is vazallusa volt, amikor több jelentős Ószövetségből ismert júdai próféta is működött.

Felhasznált irodalom

Delattre, Alphonse: The Oracles Given in Favour of Esarhaddon. In.: *The Babylonian and Oriental Record*, III. London, 1888., 25–31.

Durand, Jean-Marie: *Archives épistolaires de Mari, I/1*, Archives Royales de Mari, XXVI. Paris: Éditions Recherches sur les Civilisations, 1988. ISBN 2865381897

Durand, Jean-Marie: Les prophéties des textes de Mari. In.: Jean-Georges. Heintz (ed.): *Oracles et prophéties dans l'antiquité. Actes du Colloque de Strabourg 15–17 Juin 1995*. Paris: De Boccard, 1997. Travaux du Centre de recherche sur le Proche-Orient et la Grèce antiques, 15. ISBN 2911488016, 115–134. p.

Ellermeier, Friedrich: *Prophetie in Mari und Israel*. Herzberg am Harz: Verlag Erwin Jungfer, 1968. Theologische und orientalische Arbeiten, 1. ISBN 392174704X

Fleming, Daniel E.: Prophets and Temple Personnel in the Mari Archives. In.: Lester L. Grabbe – Alice Ogden Bellis (eds.): *The Priests in the Prophets. The Portrayal of Priests, Prophets and Other Religious Specialists in the Latter Prophets*. London: T&T Clark, 2004. The Library of Hebrew Bible/Old Testament Studies, 408. ISBN 0567081664, 44–64. p.

Fleming, Daniel E.: The Etymological Origins of the Hebrew *nābî*: The One Who Invokes God. In.: *Catholic Biblical Quarterly*, ISSN 0008-7912, 1993. Vo. 55. No 2. 217–224. p.

Grabbe, Lester L.: Ancient Near Eastern Prophecy from an Anthropological Perspective. In.: Martti Nissinen (ed.): *Prophecy in Its Ancient Near Eastern Context: Mesopotamian, Biblical, and Arabian Perspectives*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2000. Society of Biblical Literature. Symposium Series, 13. ISBN 0884140261, 13–32. p.

Huehnergard, John: On the etymology and Meaning of Hebrew *nāḇē*. In.: *Eretz Israel*, ISSN 0071-108X, 1999. Vol. 26. 88–93. p.

Huffmon, Herbert Bardwell: A Company of Prophets: Mari, Assyria, Israel. In.: Martti Nissinen (ed.): *Prophecy in Its Ancient Near Eastern Context: Mesopotamian, Biblical, and Arabian Perspectives*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2000. Society of Biblical Literature. Symposium Series, 13. ISBN 0884140261, 47–70. p.

Lynch, Matthew J.: The Prophet's *šārtum u sissiktum* 'Hair and Hem' and the Mantic Context of Prophetic Oracles at Mari. In.: *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, ISSN 1569-2124, 2013, Vol. 13, 11–29. p.

Malamat, Abraham: A Forerunner of Biblical Prophecy. In.: Patrick Miller – Paul D. Hanson – S. Dean McBride: *Ancient Israelite Religion. Essays in Honor of Frank Moore Cross*, Philadelphia: Fortress Press, 1987. ISBN 080066292X 33–52. p.

Nissinen, Martti: *Ancient Prophecy. Near Eastern, Biblical and Greek Perspectives*, Oxford: Oxford University Press, 2017. ISBN 978-0198808558

Nissinen, Martti: Die Relevanz der neuassyrische Prophetie für die alttestamentliche Forschung. In.: Manfred Dietrich – Oswald Loretz: *Mesopotamica – Ugaritica – Biblica. Festschrift für Kurt Bergerhof zur Vollendung seines 70. Lebensjahres am 7. Mai 1992*. Kevelaer–Neukirchen-Vluyn: Butzon&Bercker–Neukirchener Verlag, 1993. Alter Orient und Altes Testament, 232. ISBN 3766698400, 217–258.

Nissinen, Martti (ed.): *Prophets and Prophecy in the Ancient Near East* (In collaboration with Choon-Leong Seow, Robert K. Ritner, and Peter Machinist). Atlanta: Society of Biblical Literature, 2003. Writings from the Ancient World, 12. ISBN 1628372281

Nissinen, Martti: *References to Prophecy in Neo-Assyrian Sources*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 1998. State Archives of Assyria, 7. ISBN 9514580796

Noort, Edward: *Untersuchungen zum Gottesbescheid in Mari. Die „Mariprophezie“ in der alttestamentlichen Forschung*. Kevelaer–Neukirchen-Vluyn: Butzon&Bercker–Neukirchener Verlag, 1977. Alter Orient und Altes Testament, 232. ISBN 3766690027

Parpola, Simo: *Assyrian Prophecy*. Helsinki: Helsinki University Press, 1997. State Archives of Assyria, 9. ISBN 951570166X

Péntek Dániel: Prófétizmus, kultusz és uralkodói udvar Izraelben és Máriban – Összehasonlító elemzés Ámósz és Amacjá párbeszéde (Ám 7,10–17) és a prófétaásra utaló Mári szövegek alapján. In.: *Vallástudományi Szemle*, ISSN 1786-4062, 2015. 11. évf. /2. sz., 35–53. p.

Ringgren, Helmer: Prophecy in the Ancient Near East. In.: Richard Coggins – Anthony Phillips – Michael Knibb (eds.): *Israel's Prophetic Tradition: Essays in Honour of Peter R. Ackroyd*, Cambridge: Cambridge University Press, 1982. ISBN 0511557426, 1–11. p.

Schmitt, Armin: *Prophetischer Gottesbescheid in Mari und Israel. Eine Strukturuntersuchung*. Stuttgart: Kohlhammer, 1982. Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament, 114. ISBN 3170074679

Stökl, Jonathan: *Prophecy in the Ancient Near East. A Philological and Sociological Comparison*. Leiden – Boston: Brill, 2012. Culture and History of the Ancient Near East, 56. ISBN 978-9004229921

Smith, George: Adresses of Encouragement to Esarhaddon. In.: Henry Creswicke Rawlinson (ed.): *The Cuneiform Inscriptions of Western Asia IV*. No. 68, London, 1875.

Toorn, Karel van der: Old Babylonian Prophecy between the Oral and the Written. In: *Journal of Northwest Semitic Languages*, 1998. Vol. 24/1., 55–70. p.

Weippert, Manfred: Assyrische Prophetien der Zeit Asarhaddons und Assurbanipals. In Frederick Mario Fales (ed.): *Assyrian Royal Inscription: New Horizons in Literary, Ideological and Historical Analysis. Papers of a Symposium Held in Cetona (Siena), June 26–28, 1980*. Roma: Istitutio per l'Oriente, 1981. *Orientis Antiqui Collectio*, 17. 71–115. p